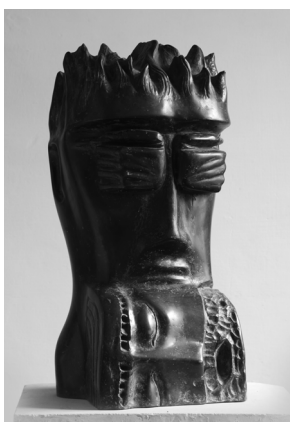

BOLBERITZ PÁL

SZEKULARIZÁCIÓ ÉS SZEKULARIZMUS

**Egyetlen megoldás van:
újra fel kell fedezni
Európa múltját,
és a keresztény
értékekre kell építeni
a jövőjét.**

A szekularizáció a latin *saeculum* szóból származik, ami világot jelent. A szekularizáció jelentése az elvilágiasodás fogalmát fejezi ki. Ezzel a fogalommal kapcsolatos a *szekularizmus* kifejezés is, ami későbbi eredetű, és az elvilágiasodás jelenségét ideológiaként értelmezi.

A szekularizáció kifejezést először abban az értelemben használta 1646-ban Münsterben, a vesztfáliai békekötés alkalmából a francia küldött, Henri d'Orléans, Longueville hercege, hogy tárgyalta az egyházi javak világi tulajdonba vételéről is. A közbeszédben (főleg Németország területén) a napóleoni háborúk idején terjedt el ez a fogalom, és arra utalt, hogy a Német-római Császárság megszűnésével állami tulajdonba kerültek a katolikus egyház javai, továbbá a szerzetesrendeket is feloszlatták. Magyarországon már korábban elterjedt a fogalom II. József, a „kalapos király” egyházellenes intézkedései folytán.

Az elvilágiasodás fogalma később mind elterjedtebb lett Európában, és a *deszakralizációval* került kapcsolatba. A deszakralizáció nehezen lefordítható, de jól körülírható terminus. Szó szerint azt jelenti, hogy „szentségtelenítés”, ám ez félreérthető fogalom. Először tisztáznunk kell azt a kérdést, hogy mit jelent a szentség. Itt most nem a keresztény egyházakban ismeretes kegyelemközvetítő eszközökről van szó, hanem a „szent” tagadásáról vagy profanizálásáról. Helyesen mutat rá a 20. század elején írt kiváló vallásbölcseleti művében Rudolf Otto (*Das Heilige*), hogy a vallástudomány és vallásfilozófia alapvető fogalma, a „szent” valójában egy *mysterium fascinosum et tremendum*

(„elbűvölő és félelmetes titok”). Minden vallásban megtalálható valamiféle alapkategóriaként a *sacralitas*, vagyis a *sacrum*, ami az Istenhez, istenihez, avagy az istenekhez való tartozást jelenti. A szenttel szemben áll a profán, vagyis az Istenhez tartozóval szemben áll a világi fogalma. Tehát a deszakralizáció az Istenhez való tartozás ellentéte, vagyis Istentől való eltávolodás, elkülönülés összefüggésében jelenik meg.

A 16. századtól kezdve Európában elterjedt a protestantizmus, és ez akarva-akaratlanul az elvilágiasodást is beindította az európai országokban. Furcsa módon valójában nem az eredeti célját érte el a reformáció – vagyis nem a katolikus egyház reneszánsz kori „elvilágiasodását” szüntette meg, hanem ellenkezőleg, azt a beállítottságot segítette elő, amit polgárosodásnak és szubjektívizmusnak lehet nevezni. Mivel a polgári autonómiát és a Biblia egyéni értelmezését sugallta, elsőségre került az öntörvényűség, a függetlenség és az individualizmus.

A vallásokat általában az jellemezte, hogy valamiféle transzcendentális (természetfeletti) egységbe kívánták foglalni a közösségeket (népeket, nemzeteket, emberiséget), és ennek különféle intézményes formákat is adtak. Ilyen volt a pápaság és a királyság is. Nyilvánvaló, hogy ez a két intézmény kapta a legtöbb támadást az elvilágiasodás folyamatában.

A „szentség” fogalma több összefüggésben közelíthető meg, minden szentség alapja az Isten szentsége, és ezt a vallásokban objektív tényként fogadják el. Más a szentség szubjektív fogalma, melyet vallási nyelven életszentségként is neveznek, ami a szubjektív lelkület Istenhez tartozásának magas fokát jelenti. Ezzel kapcsolatos az erkölcsi szentség, amely a személyes Isten erkölcsi tökéletességét jelzi, amelyhez igazodni kíván a szubjektív vallási lelkület, de szentnek nevezik a vallásokban a szent dolgokat is; sőt mi több, a szent magatartást, a szent cselekményeket, bár ezek a különféle vallásokban más-más teológiai jelentéssel bírnak. Minden jelentésben megvalósul azonban a központi jelentés, vagyis „az Istenhez tartozás”.

Az elvilágiasodás fogalma magában hordozza a „világ” fogalmának és Istentől való elszakadásának jelentését. A keresztény vallások (általában a monoteista vallások) abból a hitigazságból indulnak ki, hogy a világot Isten teremtette, s ha ezt túlhangsúlyozzák, ebből következik (még a nem monoteista vallásoknál is) az a megfontolás, hogy a világ valamiképpen kapcsolatban van az Istennel (vagy istenséggel, vagy istenekkel), s ezért „szent” és sérthetetlen. Keresztény szempontból ez helyes felismerés, ám ha túlhangsúlyozzák az isteni erő jelenlétét a világban, ez azt eredményezheti, hogy a világ (és intézményei) „szentek” és sérthetetlenek, s valamiképpen az isteni tökéletesség és sérthetlenség is megvalósul bennük. Ebből pedig az is következhet, hogy a világ mint objektív valóság változatlan kell hogy legyen, „nem szabad hozzányúlni”, és minden jó, ahogy van. A keresztény teológia korán felismerte már a Bibliából és az ókori görög filozófiából: a világ ugyan Isten teremtménye, de nem Isten. A Teremtés könyvében olvassuk: „hajtsátok uralmatok alá a földet”, amely isteni parancs az embereknek szól, tehát az ember a maga módján a „teremtés folytatója”, de nem szerzője, mert nem teremtő, hanem teremtmény.

A szekularizáció elsősorban anyagi érdekekben gyökerező világszemlélet (hiszen az egyházi birtokok és egyházi intézmények világi hatalmak kezébe juttatásáról volt szó). Ám ez a beállítottság fokozatosan szekularizmussá változott, mert ideológiai megalapozást igényelt az elvilágiasodás ténye. A szekularizmus eszmei gyökereit már felfedezhetjük Hobbes *Leviatán* című művében, ahol a szerző úgy beszél az államhatalomról mint megfellebbezhetetlen nagyságról, melynek mindenhez joga van. A 17. századi angol parlamentarizmus fokozatosan leépítette a királyi tekintélyt, mígnem maga a parlament ítélte halálra az angol királyt, s ez már előjele volt a francia forradalom idején a Konvent által meghozott királyi halálos ítéletnek. Persze ennek eszmei gyökerei már a 18. századi francia felvilágosodás szellemi köreiben is

megvoltak, és a korábbi keresztény középkori Európa fokozatosan bomlásnak indult. A legnagyobb szellemi nagyság maga az ész lett (racionalizmus), illetve a tapasztalás került főszerepbe (angol empirizmus). A napóleoni háborúk hódításai egész Európában elterjesztették a felvilágosodás szellemi gyümölcseit, s ennek konkrét következményei láthatók lettek a németországi egyházakban, ahol még ma is szekularizációnak nevezik a barokk kori egyházi tulajdonok világi tulajdonba vételét. Magyarországon ez a folyamat már a francia forradalmat közvetlenül megelőző felvilágosodott uralkodó, a „kalapos király” uralkodása idején beindult, aki feloszlatta a szerzetesrendeket és tulajdonukat államosította.

A 19. században különféle módon rajzolódta ki a szekularizmus szellemi vonásai. Hegel *Jogfilozófiájában* már olyan kijelentéseket olvashatunk, amelyek azt sejtetik, hogy az állam határozza meg a maga jogrendszerével a polgári erkölcsöket, és eszményinek állítja azt a helyzetet, melyben a polgárok erkölcsi megegyeznek az állami jogrend előírásaival. Ugyanakkor a német filozófiában nagy hatást fejt ki Kant, aki írásaiban azt sugallja (a racionalista gyökerekből táplálkozva), hogy a valóságról csak nem bizonyos ismereteink lehetnek, viszont tudományosan csak azt nevezhetjük igazságnak, amit az értelem a maga fizikai-matematikai fogalmaival meghatározhat. Ebben a szemléletben már nincs helye a metafizikának és a teológiának, illetve azoknak a valóságoknak, amelyekről e tudományok ismereteket nyújtanak. Tehát az isteni kinyilatkoztatásnak, a természetfelettinek, a szentnek, az egyház tanításának sem tekintélye, sem haszna nincs. E szemlélet fokozatosan át- meg átjárta az európai gondolkodás akadémiai köreit, és a mindjobban előretörő kommunikációs eszközök (főleg újságok és szépirodalmi termékek) is ezt a beállítottságot terjesztették.

Érthető, hogy a vallásosság is fokozatosan háttérbe szorult, és inkább csak a tovább élő hagyomány külsőségeiben maradt meg. A 19. század második felében elterjedt nagy technikai felfedezések mintegy igazolták azoknak a természettudományi igazságoknak a tévedhetetlenségét, amelyekről korábban csak elméletileg frogattak. Ugyanakkor az ipari forradalom gyors elterjedése kiélezte a társadalmi feszültségeket. A klasszikus kapitalizmus morálja a társadalmat szegényekre és gazdagokra kívánta választani – ennek a szüleménye lett a marxizmus, mely társadalmi, politikai forradalommal kívánt a helyzetet változtatni, a szekularizmust elméleti alapokra kívánta helyezni, mely a harcos ateizmus és materializmus formájában kapott kifejezést. Ezek a törekvések az első világháború végére értek be, és Oroszországban politikai győzelemre jutott a materializmus, ateizmus a szekularizmus győzelmével.

A két világháború között már a nyugati országokban is elterjedt a szekularizmus szemlélete (nem feltétlenül a bolsevizmus formájában), amire mi sem jellemzőbb, mint hogy az Egyesült Nemzetek Szövetsége létrejöttkor csak az iszlám országok tiltakoztak az ellen, hogy az ENSZ alapokmányában nem szerepel az Isten szó. A második világháború után a szovjet megszállás alatt lévő kelet-európai országokban forradalmi úton valósult meg a szekularizáció és szekularizmus, mivel állami tulajdonba kerültek az összes egyházi javak és intézmények, és a vallás magánüggé alakult. Ennek az lett a következménye, hogy a vallási hagyományok – elfojtva, titokban – tovább éltek a társadalomban, de ugyanakkor közéleti hatásuk mindjobban háttérbe szorult, és azt a benyomást keltette, mintha a kereszténység megszűnt volna ezekben az országokban. Ám a kereszténység valójában nem szűnt meg, sőt a Szovjetunió összeomlása után magában Oroszországban született újjá talán a legláthatóbb formában. A kelet-európai országokban egyszersmind megjelent a nyugati szekularizmus, méghozzá vadkapitalizmus formájában. Ebben a situációban élünk ma is.

A deszakalizáció folyamata tehát nyugati gyökerekből táplálkozó keleti politikai erőszakkal fejt ki hatását ezekben az országokban, aminek a következménye az emberek vallási közömbössége. Az egykori szovjet megszállási övezetben létező orszá-

gokban állami segédlettel próbálták meglovagolni az emberekben még élő keresztény hagyományokat, és elvilágiasodott formában kívánták megjeleníteni a keresztiséget (névadó ünnepek), a bérmlást és a konfirmációt (pl. a keletnémet ifjúvá avatás szertatásai), a temetést a vöröscsillagos állami temetés váltotta fel, kialakultak az ünnepélyesebb formában megrendezett állami esküvők, a papok állami-politikai célokat egyházi formában kezdtek el szolgálni (békemozgalom), az állam így próbálván beépíteni a még meglévő vallási külsőségekbe a szekularizmus ideológiáját. A nyugati, csak a haszonlesésre épülő kapitalizmus látszólagos előnyökhöz jutatta a felszabadult kelet-európai országokat, és nem elméletileg (hiszen látszólag az egyházak szabad működését lehetővé teszi a polgári demokratikus jogállam), hanem gyakorlatilag tovább élteti a szekularizmus szellemét, jóllehet szépséges nyugati csomagolásban. Ennek eredménye a közérkölcsök megromlása, a szabadság fogalmának összekeverése a szabadossággal és annak a szemléletnek elterjedése, mely az üdvösséget csak a világ javaiban és a fogyasztói társadalom nagyszerűségében élteti.

A szekularizációból következő szekularizmus – nem megfogalmazott és rendszerbe foglalt ideológiaként – áthatotta az európai nemzetek társadalmát, jóllehet különféle formákban. Ott, ahol a szekularizmus, *pszeudoszekularizmus*, vagyis valláspótlék formájában jelent meg, a különféle vallási fogalmak és tevékenységek „leszállított áron” valósultak meg. De a teológiai fogalmak is szekularizálódtak: nincs Isten, van ember; a legfőbb érték nem Isten, hanem a világ. A mennyei üdvösség helyett a fogyasztói javak élvezete kerül előtérbe. A szekularizált világ papjai a művészek és a tudósok. A gyónást helyettesíti a pszichoanalízis. Az üdvösség az anyagi javak élvezete, a pokol az úgynevezett megbocsáthatatlan bűnök bírósági elmarasztalása, a körmeneteket ünnepélyes felvonulások, a templomokat a kultúra fellegrárai, a művelődési házak helyettesítik. Mindezeknek az értékeknek csak akkor van „értéke”, ha pénzé váltható, így a globalizálódott (elvilágiasodott) világ igazi urai a bankárok lesznek, akik az isteni gondviselést helyettesítik. Ily formában szekularizálódott bolygónk lakossága, ahol a földrészek között az elvilágiasodás szempontjából csak fokozatbeli különbségek vannak, mert nem kétséges, hogy bár az elvilágiasodás Európából indult ki, az ipari forradalom termékeivel együtt – főleg a gyarmatosítás útján – elterjedt a többi földrészen is. Különösen az Amerikai Egyesült Államok kezdett hasonlítani Európához, és vette át a kereszténység leértékelt termékeit elvilágiasodott formában. A gyarmatosítás felszámolásával nem szűnt meg az elvilágiasodás hatása, ám az önállósuló világrészek és országok nemzeti sajátágaival keveredett. Csakhogy ez az „együttélés” lassan alakul ki az új államokban, és a fiatalabb nemzedék a vadkapitalizmusnak legtöbbször csak a vadhajtásait tapasztalja, és „gyorsan” akar eljutni a „földi paradicsomba”. Ezért tömegesen menekülnek a szekularizált világ őshazájába, Európába, aminek nem a múltja, hanem a képzeletbeli jövője érdekli csupán őket. Természetesen a várt evilági üdvösséget (gazdagságot) csak kevesen érik el, és így becsapottnak érzik magukat. Ez természetesen társadalmi feszültségekhez is fog vezetni, amit Európa aligha tud megoldani, hiszen nincs szilárd értékrendje, amihez igazodni lenne képes, bár az Európai Unió vezető szervei úgy gondolják, hogy megszámlálhatatlan bürokratikus előírásaikkal képesek lesznek az európai szellemiség vezető szerepét megőrizni a világban, holott ez csupán illúzió. Egyetlen megoldás van: újra fel kell fedezni Európa múltját, és a keresztény értékekre kell építeni a jövőjét.

Összefoglalva: a szekularizáció gyakorlata vezetett a szekularizmushoz, ám a szekularizmus ma már nem ideológia, hanem a szekularizáció hétköznapi gyakorlata. A szekularizáció anyagi érdekek mentén alakult ki, ami elméletileg próbálta alá támasztani a materializmussal a maga gyakorlatát, de ma már a fejlett kommunikációs eszközök révén közgondolkodásunk alapja lett, és valamilyen szinten bolygónk

minden emberét érinti. A mai szekularizáció már nem óhajt elvenni világi javakat az egyháztól (mert azok nincsenek), és az egyházat is csak annyiban értékeli, amennyiben „világi” terheket vesz le az állam válláról (szociális problémák megoldása, környezetvédelem, szegénygondozás stb.). Ebben a megvilágításban az egyházra csak annyira van szükség egy elvilágiasodott országban, amennyiben az állam világi érdekeit támogatja. Természetesen ezekben a tevékenységekben sok érték és igazság van, de mindig alá kell vetni ezeket az értékeket az örök értékeknek (az igaznak, a jónak, a szépnek és a szentnek). Ha egy elvilágiasodott világban a teremtett értékeket abszolutizálják, akkor az a társadalom a hazugság csapdájába esik. Mert amikor kiderül, hogy a hamis módon elhíresült mulandó értékek nem örök értékek, akkor az elvilágiasodott világ saját magát pusztítja el. A teremtő Isten és a teremtmény nem azonos szinten léteznek, és a teremtménynek igazodnia kell a teremtés és az erkölcs törvényeihez, csak így mentheti meg magát – ezt hirdeti, és erről tesz tanúságot – szóval és tettel – a Krisztus által alapított apostoli egyház.

